

การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน*

MANAGEMENT DEVELOPMENT OF AMPHAWAN MEDITATION CENTRE AS THE FIRST IN SINGBURI PROVINCE

พระนรินทร์ โชติปาโล, พระสุธีวีรบัณฑิต (โช้ว ทสสนีโย), ประเสริฐ ธิลาอ

Phra Narin Jotipālo, Phra Suthiwirabandit (Cho Thassaneeyo), Prasert Thilao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: Lpja2552@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป ศึกษากระบวนการบริหาร และนำเสนอการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน วิจัยดำเนินการวิจัยเป็นแบบผสมวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม จากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 370 คน และการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 10 รูป/คน ผู้วิจัยนำไปวิเคราะห์แบบพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.37 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.48 2. กระบวนการบริหารจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.42 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.49 พบว่า ด้านสถานที่ มีความพร้อมในการรับรองผู้ปฏิบัติธรรม จัดที่พักเหมาะสมกับสถานการณ์ ด้านวิทยากร วิทยากรมีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีได้ มีวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส ด้านบริหารจัดการ มีการจัดตารางเวลาปฏิบัติธรรมไว้อย่างชัดเจนต่อเนื่องตลอด ทั้งปี มีกฎและระเบียบชัดเจน 3. แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการ ควรจำกัดจำนวนผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่พัก ด้านวิทยากร ควรเพิ่มวิทยากรที่ดูแลการปฏิบัติให้มากขึ้น ควรเพิ่มเวลาบรรยายธรรมและตอบคำถาม ด้านการบริหารจัดการ ควรเพิ่มบุคลากรทุก ๆ ฝ่ายให้มากขึ้น เพื่อให้เพียงพอกับปริมาณงาน ปรับปรุงมาตรฐานการให้บริการให้มากขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนาการบริหารจัดการ; สำนักปฏิบัติธรรม; วัดอัมพวัน

Abstract

The purpose of this research article is to study the general condition, the administrative process and to present the development the management at the 1st Singburi Meditation Center, Amphawan Temple. The research is applied by mixed method between quantitative research utilizing a survey research method by collecting data in the field of 370 samples, and qualitative research studying of documents and using in-depth interview with the 10 key informants. When collecting all information, the researcher used them for descriptive analysis.

From the result, it indicates that: 1. The whole management in general was at the highest level ($\bar{X} = 4.37$, S.D. = 0.48). 2. The overall management process was at a high level ($\bar{X} = 4.42$, S.D. = 0.49) The accommodation is available and suitable for the situation. The instructor is a good behavior, a good role model and respectful character. The management has a clear timetable for meditation practice entire the year. In addition, there are clear rules and regulations. 3. The guidelines for managerial development, the number of meditational practitioners should be limited to suit the accommodation. The meditational instructors should be added to taking care of practitioner, and to increase the time for dharma talk and answering the question. The management is to add more staff to fit the task for improving the service standard.

Keywords: Management Development; Meditation Centre; Wat Amphawan

บทนำ

ปณิธานอันแรงกล้าว่า จะใช้หนี้โลกมนุษย์ด้วยการเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ จตฺตมโม) หลังจากรอดตายจากอุบัติเหตุทางรถยนต์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2521 ด้วยเหตุนี้ท่านจึงทุ่มเทเพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เช่น เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมสำหรับภิกษุสามเณร เปิดสำนักวิปัสสนากรรมฐานสำหรับฆราวาสโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เชื้อชาติ หรือศาสนา มีคนมาฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของท่านมากมายหลายศาสนามีทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม ผลงานของ

หลวงพ่ोजรัญเป็นที่ประจักษ์ทั้งหมู่ประชาชนคนไทยและชาวต่างชาติ (คณะสงฆ์วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี, 2559)

ในปัจจุบัน สังคมไทยปัจจุบันมีความเสื่อมทรามทางด้านจิตใจ เป็นโรครุมิคุ้มกัน บกพร่องทางด้านอารมณ์ ยาที่จะแก้โรคใจได้ดีที่สุดนั้นเป็นผลผลิตมาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เรียกกันว่า ธรรมโอสธ หรือการปฏิบัติธรรมฝึกอบรมจิตให้มีสมาธิเข้มแข็งเพื่อให้เกิดสติปัญญากำหนดรู้เท่าทันสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและปัญหาอันแท้จริงของชีวิต การปฏิบัติธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การฝึกสมาธิ-วิปัสสนาจะสามารถแก้ปัญหาสังคมไทยดังกล่าวนี้ได้แต่นั้นมิใช่เรื่องง่าย การที่จะทำให้ประชาชนคนไทยหันมาสนใจศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างกว้างขวางและแพร่หลายได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบเป็นเหตุปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนหลายด้าน ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือ ต้องมีวัดที่จัดตั้งและดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมที่เป็นมาตรฐานในการกำกับควบคุมของคณะสงฆ์ ที่มีพระภิกษุที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมและเป็นพระวิปัสสนาจารย์สำหรับทำหน้าที่บริหารจัดการฝึกอบรมสั่งสอนได้อย่างดีมีคุณภาพและมีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชนแต่ในปัจจุบัน ยังขาดสำนักปฏิบัติธรรมที่มีมาตรฐานและพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถและปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในการอบรมสั่งสอนเรื่องสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่จำนวนมาก ทางวัดอัมพวันฯ ได้เห็นถึงความสำคัญดังกล่าวจึงทำโครงการ ฝึกอบรม พัฒนาจิตใจแก่เยาวชนของชาติมี นักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไปทั่วประเทศ ในภาควิชาการ และภาคปฏิบัติแล้วแต่โอกาสของผู้ที่จะเข้ารับการอบรม เพื่อเป็นพื้นฐานไปปฏิบัติเองต่อไป (วิง รอดเฉย, 2554)

การสร้างและพัฒนาเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมให้มีเอกภาพในการสอนและมีสถานที่ฝึกปฏิบัติกระจายอยู่ทั่วประเทศ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติร่วมกับทางคณะสงฆ์ได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด (ระเบียบมหาเถรสมาคม, 2558) ขึ้นเป็นระเบียบควบคุมเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิปัสสนาธุระหรือการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ให้เป็นไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาสติปัญญาสูตรสาระสำคัญของระเบียบ มส.ฉบับนี้ ก็คือให้เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ควบคุมดูแลการจัดตั้งและดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดของวัดนั้น ๆ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้พิจารณาเห็นว่า การปฏิบัติธรรมของประชาชนต้องได้รับความสะดวกสบาย ต้องมีสำนักปฏิบัติธรรมที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในการบริหารจัดการอำนวยความสะดวกในด้านการปฏิบัติธรรม ทั้งสถานที่ วิทยากร การบริหารจัดการภายในสำนักปฏิบัติธรรม

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความเป็นไปได้ ในการหารูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาการบริหารจัดการสำนัก

ปฏิบัติธรรม ที่สมบูรณ์แบบเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ากับแนวคิดทฤษฎีการบริหารทางโลก มาปรับใช้กับวิธีการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน เพื่อความสมบูรณ์แบบในการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมที่ตรงจุด และก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุดอย่างมีคุณภาพตามวัตถุประสงค์ที่มหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้กำหนดไว้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน
2. เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน
3. เพื่อนำเสนอการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยเป็นแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research)

โดยการวิจัยเชิงปริมาณ มีกลุ่มประชากร คืออุบาสกอุบาสิกาที่มาปฏิบัติธรรมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้ทำการสุ่มมาจากประชากรจำนวน 4,802 คน (วัดอัมพวัน, 2565) คำนวณตามสูตรของ ทาโร ยามาเน่ (คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 370 คนเก็บข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถามด้วย Google Forms ทำการวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการศึกษาเอกสารเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 10 รูป/คน โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ พระสังฆาธิการ พระวิปัสสนาจารย์ เจ้าหน้าที่วัด ตัวแทนส่วนงานราชการ และตัวแทนผู้ปฏิบัติธรรมนำมาทำการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน (PDCA)

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการปฏิบัติสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน (PDCA) ในภาพรวม

สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการ	ระดับการปฏิบัติ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. การวางแผน (Plan : P)	4.52	0.48	มากที่สุด
2. การปฏิบัติตามแผน (Do : D)	4.49	0.50	มาก
3. การตรวจสอบ (Check : C)	4.30	0.58	มาก
4. การปรับปรุงการดำเนินการ (Act : A)	4.17	0.66	มาก
ภาพรวม	4.37	0.48	มากที่สุด

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับการปฏิบัติสภาพทั่วไปของการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน (PDCA) ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.37, S.D.=0.48$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดคือการวางแผน (Plan: P) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.52 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.48 นอกนั้นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน

2. กระบวนการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการปฏิบัติของกระบวนการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน ในภาพรวม

กระบวนการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน	ระดับการปฏิบัติ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. ด้านสถานที่	4.51	0.53	มากที่สุด
2. ด้านวิทยากร	4.46	0.55	มาก
3. ด้านการบริหารจัดการ	4.28	0.63	มาก
ภาพรวม	4.42	0.49	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า ระดับการปฏิบัติ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.42, S.D. =0.49$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านสถานที่ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.51 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.53 รองลงมา คือ ด้านวิทยากร อยู่ในระดับมาก และลำดับสุดท้าย คือ ด้านบริหารจัดการ อยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน

ด้านสถานที่ มีความพร้อมในการรับรองผู้ปฏิบัติธรรม มีความสะอาด และร่มรื่น สบายๆ มีที่พัก ที่ปฏิบัติ ห้องน้ำเพียงพอ การวางแผนจัดที่พัก ที่ปฏิบัติให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ มีระบบรักษาความปลอดภัยครอบคลุมทั่วถึงบริเวณวัด ช่วงเทศกาลอาจดูคับ แค้นไปหน่อยหากเทียบกับจำนวนผู้ปฏิบัติ ด้านวิทยากร พระภิกษุสามเณรและบุคลากรมี ความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีได้ น่าเลื่อมใส วัดได้กำกับดูแลวิธีสอนของวิทยากรให้ ตรงตามหลักพระพุทธศาสนา ตามรูปแบบการสอนของหลวงพ่ोजริญเป็นอย่างดี วิทยากรมี อัตราส่วนต่อผู้เข้าปฏิบัติไม่น้อยเกินไป และไม่เน้นการสอบอารมณ์เป็นรายบุคคล ด้านการ บริหารจัดการ มีกฎ ระเบียบชัดเจน มีการจัดเก็บข้อมูล สถิติ หลักฐานอย่างเป็นระบบ สามารถ บุคลากรในวัดให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามแผนเป็นอย่างดี แต่แผนงานกว้าง เกินไปเวลาลงมือปฏิบัติตามเกิดความสับสน ผู้ที่ได้รับมอบหมายงานไม่มีอำนาจในการ ตัดสินใจ มีการดูแลรักษาความปลอดภัยทั้งภายในสำนักปฏิบัติธรรมและบริเวณโดยรอบ

3. แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน

ด้านสถานที่ ควรจัดปรับปรุง จัดสรรพื้นที่ สถานที่ปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมอย่าง ต่อเนื่อง จำกัดจำนวนผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่พัก ปรับปรุงการบริหาร จัดการที่พักให้ดียิ่งขึ้น เพิ่มที่พักสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรมและขยายระยะห่างของที่นั่งนอนให้ มากขึ้น

ด้านวิทยากร ควรรักษาแนวทางการสอน กฎระเบียบในการปฏิบัติของหลวงพ่ोजริญ ให้ดีมีมาตรฐานต่อไป ควรพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง พระอาจารย์ควรบรรยายธรรม ก่อนเริ่มปฏิบัติธรรมทุกครั้ง ควรมีการสอบอารมณ์มากกว่านี้ ควรให้เข้มงวดกับผู้ปฏิบัติ ธรรม ควรเพิ่มวิทยากรที่ดูแลการปฏิบัติให้มากขึ้น ควรเพิ่มช่วงเวลาให้โยมถามปัญหาจาก การปฏิบัติธรรม

ด้านการบริหารจัดการ ควรเพิ่มบุคลากรทุกๆ ฝ่ายให้มากขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับ ปริมาณงาน ควรเปิดรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำไปพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่ ควรพัฒนาการให้บริการให้ดีกว่านี้ ควรกำกับดูแลให้เคร่งครัดในระเบียบวินัยช่วงปฏิบัติ ธรรมมากกว่านี้ ควรพัฒนาระบบไอทีให้ใช้งานง่ายและเข้าถึงง่ายและพัฒนาการประชาสัมพันธ์ ให้ชัดเจน ครอบคลุม สม่าเสมอ

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้นำประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจ มาอภิปรายผล ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.37 และค่าเบี่ยงเบน

มาตรฐานเท่ากับ 0.48 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดคือ การวางแผน (Plan: P) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.52 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.48 นอกนั้นอยู่ในระดับมากทุกด้าน วัดมีการจัดตารางเวลาปฏิบัติธรรมไว้อย่างชัดเจน มีการจัดปฏิบัติธรรมต่อเนื่องตลอดทั้งปี มีการวางแผนในการจัดสถานที่พัก จัดอาหาร น้ำดื่มไว้เพียงพอต่อผู้ปฏิบัติธรรม มีความสัปปายะ และความพร้อมต่อการปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระพิพัฒน์ ทัตตัง และคณะ (2563) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอ่างทอง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางปัญญา ผลการวิจัยพบว่า การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไข การจัดสถานที่ภายในวัด มีความเป็นสัปปายะ การพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ ให้มีศีลาจารวัตรที่งดงามน่าเลื่อมใส มีความสามารถในการสอนวิปัสสนากรรมฐาน และนำเอาหลักการบริหารสมัยใหม่ 4M และ PDCA มาใช้ในการวางแผน บริหารจัดการในทุก ๆ ด้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหานพต ปุณฺณสุวฑฒโก (2560) ได้วิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยพบว่า ด้านการวางแผน กำหนดบุคคลตามความรู้ความสามารถ ให้มีการจัดเตรียมความพร้อมอาคารสถานที่ไว้ให้เพียงพอ พร้อมทั้งอาหาร สถานที่พัก ห้องสุขาสะอาด มีโครงการประจำเดือนและประจำปี ทำเอกสารสรุปผลการดำเนินงานประจำเดือนและประจำปี ดูแลการรักษาความปลอดภัยทั้งภายในสำนักปฏิบัติธรรม ตรวจสอบวิธีการทำงานทั้งบุคลากร และผู้ปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูภาวนาคุณาภรณ์ (ทรงศักดิ์ กิตติธโร) (2565) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสระบุรี ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสระบุรีมีพื้นที่ มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีความสัปปายะ และมีพระวิปัสสนาจารย์ที่ทรงความรู้ด้านกรรมฐานเป็นอย่างดี งานวิจัยที่ได้ยกมาข้างต้นสอดคล้องเพราะสำนักปฏิบัติธรรมต้องมีการวางแผนที่ดีเพื่อให้ความพร้อมในการจัดปฏิบัติธรรม มีการดำเนินการด้วยความเรียบร้อยสัปปายะ มีการตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง

2. กระบวนการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.42 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.49 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านสถานที่ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.51 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.53 รองลงมา คือ ด้านวิทยากร และลำดับสุดท้าย คือ ด้านบริหารจัดการ อยู่ในระดับมาก พบว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวิชชุกร ดิสรโณ (ก้องแดนไพร) (2555) ได้วิจัยเรื่อง ความพึงพอใจต่อการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า สถานที่ปฏิบัติธรรมมีความสะดวกสบายและมีความพร้อมและมีการดูแลรักษาความสะอาดบริเวณอาคาร ศาลาปฏิบัติธรรม ห้องน้ำให้สะอาด ด้านพระวิทยากร มีบุคลิกภาพเรียบร้อย สง่างามน่าเลื่อมใสศรัทธา

และบรรยายธรรมเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาไชยณรงค์ ภัททมนี (เสริมแก้ว) (2560). ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดดีเด่นในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 2 ผลการวิจัยพบว่า ด้านสถานที่ มีความสะอาด มีระเบียบ เป็นธรรมชาติ มีมุมสบาย มีมุมผ่อนคลาย สงบ ไร้เสียงรบกวน ไม่แออัดเกินไป ที่พักที่ปฏิบัติ ห้องน้ำห้องสุขา ถูกหลักสุขอนามัย ด้านวิทยากร มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีความรู้ดี มีเทคนิคในการสอนกรรมฐาน ให้เข้าใจง่าย ศึกษาค้นคว้าลงมือปฏิบัติเองแล้วจึงมาถ่ายทอด มีความเสียสละ ใช้หลักสัปปุริสธรรม เป็นแรงจูงใจที่ดี ด้านการจัดการ มีระบบการจัดการที่เป็นไปในทิศทางที่ดีโดยนำระบบสมัยใหม่มาใช้เช่น มีการจัดเก็บข้อมูล การประชาสัมพันธ์ มีระบบรักษาความปลอดภัย มีการควบคุมดูแลเรื่องสุขอนามัยที่ดีสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิจิตรธรรมวิรักษ์ (บุญเลิศ ปญญาวุธ) (2562) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ด้านสถานที่ ต้องมีความพร้อม มีความเหมาะสม สะอาด สงบและสะดวกสบาย ด้านบุคลากร ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม ทำให้เลื่อมใสศรัทธา และน้อมที่จะปฏิบัติตามได้ ด้านการบริหารจัดการ มีการโครงการอบรมการฝึกสอนปฏิบัติธรรมหลากหลายรูปแบบ งานวิจัยที่ได้ยกมาข้างต้น สอดคล้องเพราะสถานที่ต้องมีพร้อมสะดวก สบาย วิทยาการมีความรู้ความสามารถ น่าเลื่อมใสศรัทธา การบริหารจัดการที่ดีเป็นระบบ

3. แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน ด้านสถานที่ ควรจัดปรับปรุง จัดสรรพื้นที่ สถานที่ปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง จำกัดจำนวนผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่พัก ปรับปรุงการบริหารจัดการที่พักให้ดียิ่งขึ้น ควรพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ควรเปิดรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำไปพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหานพดล ปุณฺณสุวฑฒโก (2560) ได้วิจัยเรื่อง ประสิทธิผลการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมประสิทธิผลการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ตามหลักสัปปายะ 4 มีความสำคัญอย่างยิ่ง 1. อาวาสสัปปายะ ส่งเสริมความสะอาด มีระบบป้องกันความปลอดภัยแก่ผู้ปฏิบัติธรรม 2. อาหารสัปปายะ ส่งเสริมอาหารสะอาดเพียงพอ 3. บุคคลสัปปายะ ส่งเสริมพระวิปัสณาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถพร้อมอยู่เสมอ 4. ธรรมสัปปายะ กำกับดูแลหลักการปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลักการ คือปฏิบัติธรรมตามพุทธวิธีการสอน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิจิตรธรรมวิรักษ์ (บุญเลิศ ปญญาวุธ) (2562) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ต้องมีการปรับปรุงสถานที่ ให้มีความพร้อมสำหรับการใช้งานตลอดเวลา มีฝึกฝนอบรมพระวิปัสณาจารย์เพิ่มมากขึ้น พัฒนาองค์

ความรู้ใหม่ ๆ ที่ทันสมัย จัดให้มีโครงการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพิ่มโอกาสในการจัดสถานที่ปฏิบัติธรรมตามหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สถานที่ตามหน่วยงานราชการ บริษัทเอกชน สถานศึกษา เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ มนตร์ธัช ยานันท์บุญสิริ (2565) ได้วิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ผลการวิจัยพบว่า 1. จัดโครงสร้างและพัฒนากิจการบริการจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 2. ส่งเสริมศักยภาพ พัฒนาคูคณาจารย์ให้มีความรู้ความสามารถในการจัดอบรมปฏิบัติธรรมให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล 3. พัฒนาหลักสูตรการปฏิบัติธรรมให้ทันสมัยและสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน 4. พัฒนาระบบการบริหารจัดการงบประมาณและการรับบริจาค ให้มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ 5. เพิ่มศักยภาพการบริหารงานทั่วไปให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล งานวิจัยที่ได้ยกมาข้างต้นสอดคล้องเพราะควรจัดปรับปรุงสถานที่ปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการพัฒนาคูคณาจารย์อยู่เสมอ เพิ่มศักยภาพการบริหารงานทั่วไปให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้จากการวิจัย

การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน

สถานที่

การวางแผน (Plan : P)

วัดมีการวางแผนในการจัดสถานที่พัก และสถานที่ปฏิบัติธรรมไว้อย่างเพียงพอ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จำกัดจำนวนคน

การปฏิบัติตามแผน (Do : D)

วัดมีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาด มีความสะอาดและร่มรื่น มีโรงฉัน โรงครัว อาหาร น้ำดื่มไว้เพียงพอ สถานที่ที่มีความพร้อม มีระบบรักษาความปลอดภัย

การตรวจสอบ (Check : C)

วัดได้กำกับดูแลความปลอดภัย มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย มีการตรวจคุณสมบัติผู้ปฏิบัติอย่างเข้มงวด ตรวจ ATK ซ้ำประจำ

การปรับปรุงการดำเนินการ (Act : A)

มีการประเมินมาปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป มีการปรับปรุงที่พักให้เข้ากับสถานการณ์พื้นที่มีจำนวนจำกัด เพื่อเพิ่มพื้นที่ปฏิบัติธรรม

วิทยากร

การวางแผน (Plan : P)

มุ่งเน้นวิธีการสอนให้เป็นตามแนวทางที่หลวงพ่อรัญญาวางไว้เป็นหลัก มีการประชุมวางแผนกันเป็นประจำ เน้นให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์เป็นหลัก

การปฏิบัติตามแผน (Do : D)

พระภิกษุสามเณรและบุคลากรมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีมีวัตรปฏิบัติเป็นที่น่าเลื่อมใส

การตรวจสอบ (Check : C)

วัดได้กำกับดูแลวิธีการสอนของวิทยากรให้ตรงตามหลักพระพุทธศาสนา มีพระวิทยากรกำกับดูแล

การปรับปรุงการดำเนินการ (Act : A)

วัดนำผลการประเมินมาปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป วิทยากรมีอัตราส่วนต่อผู้เข้าปฏิบัติน้อยเกินไป

บริหารจัดการ

การวางแผน (Plan : P)

มีการจัดตารางเวลาปฏิบัติธรรมอย่างชัดเจน ต่อเนื่อง มีการแต่งตั้งคณะกรรมการมาช่วยดูแลในแต่ละฝ่าย มีกฎระเบียบชัดเจน มีการวางแผนรับมือสถานการณ์โรคระบาดอย่างต่อเนื่อง ใช้แนวทางของหลวงพ่อกเป็นหลัก

การปฏิบัติตามแผน (Do : D)

มีติกระเบียบปฏิบัติชัดเจน รักษาความปลอดภัยโดยรอบ จัดเวลาในการปฏิบัติธรรมในแต่ละวันได้อย่างเหมาะสม บุคลากรในวัดให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามแผนเป็นอย่างดี มีการปฏิบัติตามตารางเวลาที่กำหนดไว้เป็นอย่างดี

การตรวจสอบ (Check : C)

ได้กำกับดูแลให้ผู้ปฏิบัติธรรมทำตามกฎระเบียบ ดูแลความปลอดภัยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี มีการจัดเก็บข้อมูล สถิติ หลักฐานอย่างที่สามารถตรวจสอบได้ง่าย

การปรับปรุงการดำเนินการ (Act : A)

วัดมีการพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์ การปรับปรุงระบบการลงทะเบียน เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและนำมาปรับใช้ต่อไป

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 พบว่า ผู้วิจัยได้องค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน โดยการแจกแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง คือ อุบาสกอุบาสิกาวัดอัมพวันและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนทั้งสิ้น 10 รูปหรือคน ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สถานที่

การวางแผน : วัดมีการวางแผนในการจัดสถานที่พัก และสถานที่ปฏิบัติธรรมไว้อย่างเพียงพอ มีการวางแผนจัดที่พัก ที่ปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์

การปฏิบัติตามแผน : สถานที่มีจัดเตรียมความพร้อมในการรับรองผู้ปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี ภายในวัดมีความสะอาดและร่มรื่น มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาด มีโรงฉัน โรงครัว จัดอาหาร น้ำดื่มไว้เพียงพอต่อผู้ปฏิบัติธรรม มีระบบรักษาความปลอดภัยครอบคลุมทั่วถึงบริเวณวัด จำกัดจำนวนผู้เข้าปฏิบัติธรรมที่วัดช่วงสถานการณ์โรคระบาด

การตรวจสอบ : วัดได้กำกับดูแลความปลอดภัยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี จัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำแต่ละจุดและเจ้าหน้าที่ตำรวจมาแวะจุดตรวจประจำ มีการตรวจคุณสมบัติผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเข้มงวด มีการตรวจ ATK

การปรับปรุงการดำเนินการ : วัดนำผลการประเมินมาปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไปมีการปรับปรุงที่พัก ที่ปฏิบัติให้เข้ากับสถานการณ์ พื้นที่มีจำนวนจำกัดหากเทียบกับจำนวนผู้ปฏิบัติ โดยเฉพาะช่วงเทศกาล เปิดพระเจดีย์ฯ เพื่อเพิ่มพื้นที่ปฏิบัติธรรม

วิทยากร

การวางแผน : มุ่งเน้นวิธีการสอนให้เป็นตามแนวทางที่หลวงพ่ोजรัญวางไว้เป็นหลัก มีการประชุมวางแผนกันเป็นประจำ วิทยากรเน้นให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์เป็นหลัก

การปฏิบัติตามแผน : พระภิกษุสามเณรและบุคลากรมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ สามารถปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีได้ วิทยากรมีวัตรปฏิบัติเป็นที่น่าเลื่อมใส เจ้าอาวาสบรรยายธรรมตอบคำถามให้ทุกวันเสาร์

การตรวจสอบ : วัดได้กำกับดูแลวิธีการสอนของวิทยากรให้ตรงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และตามรูปแบบการสอนของหลวงพ่ोजรัญเป็นอย่างดี มีพระวิทยากรกำกับดูแลตลอดการปฏิบัติ ไม่เน้นการสอบอารมณ์เป็นรายบุคคล

การปรับปรุงการดำเนินการ : วัดนำผลการประเมินมาปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป วิทยากรมีอัตราส่วนต่อผู้เข้าปฏิบัติไม่น้อยเกินไป

บริหารจัดการ

การวางแผน : วัดมีการวางแผนในการจัดปฏิบัติธรรมต่อเนื่องมีการจัดตารางเวลาปฏิบัติธรรมไว้อย่างชัดเจนใช้แนวทางของหลวงพ่ोजรัญเป็นหลักในการวางแผน มีการแต่งตั้ง

คณะกรรมการมาช่วยดูแลในแต่ละฝ่าย จัดให้มีกฎระเบียบไว้อย่างชัดเจน มีการวางแผนรับมือสถานการณ์โรคระบาดอย่างต่อเนื่อง

การปฏิบัติตามแผน : วัดได้ปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ไต่ตารางเวลาปฏิบัติธรรมในแต่ละวันเป็นอย่างดี บริหารจัดการในการควบคุมโรคระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้เป็นอย่างดี ติดกฏข้อบังคับให้เห็นชัดเจน มีการดูแลรักษาความปลอดภัยทั้งภายในและบริเวณโดยรอบ บุคลากรในวัดให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามแผนเป็นอย่างดี

การตรวจสอบ : วัดได้กำกับดูแลให้ผู้ปฏิบัติธรรมทำตามกฎระเบียบที่วางไว้ได้เป็นอย่างดี วัดได้กำกับดูแลความปลอดภัยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี มีการจัดเก็บข้อมูลสถิติของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบ

การปรับปรุงการดำเนินการ : วัดควรมีการพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง การปรับปรุงระบบการลงทะเบียนปฏิบัติธรรมเพื่อให้เห็นสมัย เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและนำมาปรับใช้ต่อไป ควรเปิดโอกาสให้บุคคลทุกระดับช่วยกันแก้ไขปัญหาหากว่านี้ ปรับปรุงแผนงานที่กว้างเกินไปเวลาลงมือปฏิบัติตามเกิดความสับสน ผู้ที่ได้รับมอบหมายงานไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ในช่วงเทศกาลมีผู้สนใจมาปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก ที่พักมีจำนวนจำกัด จึงควรมีนโยบายให้ลงทะเบียนออนไลน์ล่วงหน้าเพื่อจะได้ดำเนินการจัดให้เหมาะสม
2. วิทยากรและบุคลากรผู้ให้บริการของวัดมีจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนผู้ปฏิบัติธรรม จึงควรมีนโยบายจัดโครงการจิตอาสาพัฒนาวัด
3. เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพของบุคลากรในวัด จึงควรมีนโยบายจัดโครงการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพบุคลากรภายในของวัดอัมพวัน ให้ทุกฝ่ายเข้าร่วมโดยพร้อมเพรียงกัน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. ในการลงทะเบียนออนไลน์ล่วงหน้า เพื่อการวางแผนในการการจัดที่พักที่ปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์โดยเฉพาะช่วงเทศกาล ให้แต่ละฝ่ายประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อร่วมกันวางแผนรับมือ กำหนดวันเวลาที่ชัดเจนในการลงทะเบียนออนไลน์ ระบบจำนวน ประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึง พัฒนาระบบออนไลน์ เว็บไซต์ Application ให้เข้าถึงได้ง่ายกว่านี้
2. การจัดโครงการจิตอาสาพัฒนาวัด โดยจัดฝึกอบรมในการให้บริการด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม เช่น การแนะนำการลงทะเบียน จัดที่

พัก จัดอาหารเครื่องดื่ม จัดอบรมเป็นรุ่น ๆ ไปเมื่อผ่านโครงการก็ให้ขึ้นทะเบียนไว้ เพื่อรอเรียก หลังร่วมกิจกรรมก็มีการประเมิน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. การจัดโครงการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรภายในของวัดอัมพวัน โดยทุกฝ่ายทั้งต้องเข้าร่วมทุกรูป/คน เพื่อสร้างความสามัคคีและเพื่อการพัฒนาอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม และทบทวนแนวทางที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อได้วางไว้ให้เป็นการรักษาภาวะเยี่ยงของวัดให้เรียบร้อยดีงาม จัดให้มีทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 3
2. ควรศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี
3. ควรศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวันจังหวัดขอนแก่น (สาขาวัดอัมพวัน)

เอกสารอ้างอิง

- คณะสงฆ์วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี. (2559). *ฐิติธัมมานุสรณ์*. กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์ จำกัด.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2563). *สถิติเบื้องต้นและการวิจัย*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูภาวนาคณาภรณ์ (ทรงศักดิ์ กิตติธโร). (2565). รูปแบบการบริหารจัดการวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดสระบุรี. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(2), 338-351.
- พระครูวิจิตรธรรมวิรักษ์ (บุญเลิศ ปญญาวุธ). (2562). *การพัฒนาการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (ดุขภูมินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขภูมบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพิพัฒน์ โสภณจิตโต ทัชงาม และคณะ. (2563). รูปแบบการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรม ประจำจังหวัดอ่างทอง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางปัญญา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8(1), 223-232.

- พระมหาไชยณรงค์ ภัทมนูณี (เสริมแก้ว). (2560). *การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 2 (ดุขฎิณีพนธ์พุทธศาสตร์ ดุขฎิณีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานพดล บุญญสุวทณโก. (2560). *ประสิทธิผลการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 6(2), 1-16.
- พระวิชชุกร ดิสรณ. (2555). *ความพึงพอใจต่อการบริหารสำนักปฏิบัติประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร การศึกษา)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนตรีธัช ยานันท์บุญสิริ. (2565). *ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำ จังหวัด. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 10(6), 2384-2396.
- ระเบียบมหาเถรสมาคม (พ.ศ. 2558) *ว่าด้วยสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด*. (16 ตุลาคม 2558). 1-4.
- วัดอัมพวัน. (2560). *ระเบียบปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนา จำกัด.
- _____. (2565). *บัญชีสำรวจผู้เข้าปฏิบัติธรรมวัด เดือนมกราคม ถึง มิถุนายน ปี 2565*. สิงห์บุรี: วัดอัมพวัน.
- วิง รอดเฉย. (2554). *คู่มือการฝึกอบรมพัฒนาจิต วัดอัมพวัน อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี*. กรุงเทพฯ: หจก.วิริยะพัฒนาการโรงพิมพ์.
- Yamane, T. (1967). *Statistics: An Introductory Analysis* (2nd Edition). New York: Harper and Row.